

ԱՐԱՐԱՏ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ:

ԹԻԻ Ը. — ՇՐՁԱՆ Ը.

1875

ՏԱՐԻ Ը. — ՕԳՈՍՏՈՍ 34

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԿԶԵՐԱԿԱՆ ՈԳԻ

ԵՒ

ԴԱՍՏԻՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Այս միջոցներում՝ եւ ի կողմանս ինչ՝ մի քանի՝ թէեւ շատ աննշան թուով՝ անձինքներէ՝ իղերական ոգի եւ իղերական դաստիարակութիւններով՝ անուամբ մի նոր գաղափար կրտածուի որոյ դէմ եթէ մի քանի եւ թեթեւ ակնարկութեամբք ներհակախօսներ երբեմն կենեն, սակայն իբր արձագանք՝ կոյր զկուրայն պաշտպանութեան դեր կատարողներ եւս պակաս չեն:

Ո՛չ սակաւ դարմանալի՝ միանգամայն վշտառիթ է այսպիսի մի գաղափար տեսնել այնպիսի Ազգի եւ Եկեղեցւոյ անդամոց մէջ՝ որոց պատկանած Ազգի եւ Եկեղեցւոյ դիրք եւ վիճակն, եթէ չասեմ իսպառ՝ գոնէ ըստ բազում մասանց, կարի մեծ տարբերութիւն եւ ինքնուրոյն ուղղութիւն՝ տարբեր պայման եւ շահեր ունի: Մանաւանդ պէտք է նկատել նա եւ՝ զի քաղաքական —

անկախ կազմութիւն՝ եւ համարին՝ համասեւ եւ համանուն (մի եւ նոյն անունը կրող) մի Ազգի մէջ՝ կրօնական մեծ բաժանմունք, եւ կամ իրերահակառակ թէ եկեղեցական եւ թէ քաղաքական տարբեր տարբեր իշխանութիւններ կամ վարչութիւնք չունենալով՝ կղերական կամ քաղաքական ուղղութիւններ եւ գաղափարներ՝ եւ ըստ այսմ՝ պաշտօնական գերիշխանութեան կամ նախամեծար ազդեցութեան նախանձախնդրութեամբ միմեանց դէմ զինուող եւ խիզախող մարմիններ մէջ տեղ ոչ թէ միայն չեն երեւիր, այլ եւ չեն նշմարուիր անդամ, հեռեւեալար ո՛չ հարկ եւ ո՛չ տեղ կայ մինը կամ միւրը պաշտպանելոյ կամ պախարակելոյ համար փրկութեան եւ ապահովութեան այսպիսի մի միջոց հրնարելոյ:

Արգարեւ ճիշդ այսպիսի վիճակի մէջ գտնուող Հայոց Ազգի եւ Եկեղեցւոյ մէջ կարելի է հարկ անհրաժեշտ տեսնել եւ մտածել այնպիսի մի գրութիւն՝ ինչ որ այսօր լիովին իրականացած կայ Գերմանացւոյ՝ ինչպէս նաեւ մի քանի

հղօր եւ քաղաքական անկախ դիրք եւ իշխանութիւն ունեցող ուրիշ ազգաց մէջ, որք պարտաւորուած են իւրեանց ապահովութեան համար՝ այսպիսի եւ աւելի միջոցներ ձեռք առնլոյ:

Պապականութիւնն չէ՞ այն աշխարհաստան կրօնական ստուար մարմինն՝ որ առիթ կը տայ, եւ շատ ազգաց մէջ պապական եկեղեցւոյ հաւատացեալներ եւ ժողովուրդ շահած լինելով՝ բայց մի եւ նոյն ժամանակ ամենուրեք եւ անդադար հակազգային գաղափարներ կտածէ եւ կ'ջանայ որ՝ ամեն ազգերը՝ մի կրօնական — աստուածպետական բռնութեամբ եւ երեւակայական գեր-իշխանութեամբ չռովմէական եկեղեցւոյ մէջ ի մի ձուլէ եւ կեդրոնացնէ, ուստի սորա դէմ՝ եւս կ'պարտաւորուին եւ կը-զինուին այն ամեն ազգեր եւ պետու-թիւններ՝ որք պապականութեան լարած եւ սպառնացած վտանգին ներքեւ կը գտնուին եւ կտազնապին:

Գերմանացիները եւ իտալացիները օրինակ բերել բաւական է:

Գերմանական ազգն՝ թէ եւ մի քանի քաղաքական ինքնուրոյն եւ անկախ համազգի իշխանաց կառավարու-թեամբք պետութիւններ ունենալէ զատ՝ դաշնակցական — կեդրոնական գերիշխանութեան մեծ կայսրութիւնը կը կրէ, եւ ըստ կրօնականին եւս գըլ-խաւորապէս երկուքի բաժանուած է, եւ կրօնական — պաշտօնական երկու մարմին ունի՝ որք միմեանց դէմ եւս անհաշտելի ակոյեան եւ ռիսերիմ թշնա-միներ են: Պապականութեան եւ լուտե-րականութեան համար պէտք է իմանալ:

Պապականութիւնն իւր ընդարդոյս եւ հնադարեայ յատկութեամբք Գերմա-նացւոց մէջ վաստակած եւ ունեցած հաւատացեալ ժողովրդովն բազմաց քաջայայտ եղած ջանքերը ի գործ կը դնէ Գերմանական ազգութեան՝ ինչ-պէս նաեւ լուտերականութեան դէմ. իսկ Գերմանական կեդր. պետութիւնն ըստ մեծի մասին՝ ինչպէս նաեւ Գեր-մանական ազգութեան եռանդուն ըզ-գացմամբք ոգեւորեալ եւ նորին գոյու-թեան եւ ապահովութեան համար ամենաջերմ նախանձախնդիր վառուած անդամներն՝ տեսնելով պապականու-թեան լարած որոգայթները եւ հին ժամանակներէ հետէ «*բաթանէս*» ղե-րիւնքէն՝ աշխարհավարութեամբ տը-ւած հարուածները, մանաւանդ քա-ղաքական — պաշտօնական մարմինքն եւս ըստ մեծի մասին՝ կամ թէ կեդ-րոնական վարչութեան իշխանաւորներն եւ ղեկավարներն լուտերական կրօնը պաշտելով՝ փոխադարձաբար բուռն կրիւք զինուած են եւ բազմատեսակ սպառազինութեամբք կը շահատակեն պապականութեան դէմ:

Մի եւ նոյն պապականութիւնն է՝ որ իտալացւոց ազգը եւ պետական ան-ձինքը իւր դաւանակցութեան եւ եկե-ղեցւոյ անդամք եւ որդիք ունենալով, եւ յիշեալ ազգի մէջ մի կրօնական տար-բեր կամ ուրիշ մարմին եւս չգտնուե-լով, սակայն իսթալիան ազգային մի-նէան եւ վսեմ նպատակին դէմ զինուե-լոյն եւ չարաչար գործելոյն համար՝ դար-ձեալ իտալական ազգի եռանդուն եւ բարենախանձ անդամներէն՝ բանագէտ

Ժողովուրդէն եւ պետական անձինքէն՝ միանգամայն քաղաքական իշխանութենէն կհալածուի:

Պապականութիւնն՝ համարին՝ համասեռ եւ համազգի չեղող իւրաքանչիւր ազգաց մէջ՝ հակաքրիստոնէական նպատակներով՝ օտար եւ քաղաքական գերիշխանական գաղափարներով մոլուած եւ յափշտակուած է, եւ կջանայ ամեն ազգայնութիւնքը ոչնչացնել իւրաքանչիւր ազգաց ազգային — քաղաքական գոյութիւնքը եւս փտանգելով կամ իսպառ ջնջելով: Սակայն այնպիսի գաղափարներ տածելն մանաւանդ այսուհետեւ աններելի լինելով՝ հետեւաբար ամենայն ազգ եւ իշխանութիւն՝ բաց իռամիկներէն՝ իսպառ զինուած են եւ կգործեն պապականութեան դէմ՝ եւ կարի իրաւամբք՝ որպէս զի իւրեանց ազգային միութիւնքը իգլուխ հանեն՝ ամբողջացնեն եւ զօրացնեն, եւ իւրեանց ազգի գոյութեան եւ ապահովութեան երաշխաւորներ եւս կրկանգնեն ազգային եւ կրօնական խտրութիւններ դնելով՝ ազգայինք քաղաքականով ամրացած եւ հզօր պաշտպանութիւն գտած՝ կպահանջէ որ՝ ազգի կրթութիւնը եւ դաստիարակութիւնը ինքն հոգայ ազգային դաստիարակութեամբ, իսկ օրօր հաւելնելով եւ շատ ազգաց մէջ տարածուած պապականութեան եւս կներէ եւ իրաւունք կտայ՝ իւր հաւատացեալ Ժողովուրդեան կրօնական եւ եկեղեցական պիտոյից համար միայն եկեղեցական պաշտօնեաներ պատրաստել, նա եւ Ժողովրդեան իւր հաւատը եւ կրօնը ուսուցա-

նելոյ արտօնութիւնը կտայ յիշեալ պապականութեան:

Սակայն պապականութիւնն այսքանով չէ կարող գոհ լինել եւ չբաւականանար, եւ իւր բազմախումբ արքանեակներով չարանիւթ մեքենայութիւններ կհնարէ յիշեալ ազգաց՝ ինչպէս նա եւ այլոց դէմ, եւ երբէք չպիտի դադարի՝ մինչեւ որ կամ իսպառ տրկարանայ եւ կործանի, եւ կամ իւր նպատակին հասնի: Ձայս քաջ գիտնալով եւ հասկանալով ազգային ոգւով՝ ազգային միութեան եռանդով՝ եւ ազգային գոյութեան եւ անկախութեան նախանձախնդիր թէ Ժողովուրդն եւ ամեն անձնանուէրներն եւ թէ իշխանութիւնքն՝ ոչ միայն օր աւուր խտրութիւններ կյաւելուն, կսահմանադրեն եւ միշտ կքարոզեն, այլ եւ պապականութեան կրօնական (այս ինքն կղերական) ոգւոյ եւ դաստիարակութեան վերայ անդադար եւ սաստկութեամբ կը յարձակուն, գաղտնիքները կքննեն, բուն նպատակները կհրապարակեն՝ կը դատափետեն, կհարուածեն եւ կհալածեն՝ մինչեւ որ Ժողովուրդը արթնցնեն՝ զգուցնեն եւ զգուշացնեն, միանգամայն եթէ հնար ինչ իցէ՝ իսպառ հեռացնելով: Չմոռանամք կրկին ասելոյ՝ զի պապականութիւնն եւս փոխադարձաբար զինուած է իւր հակառակորդաց դէմ՝ եւ անխնայ ամեն միջոց իգործ կդնէ եւ երբէք աշխատութիւն եւ ջանք չինայեր իւր հակառակորդքը յաղթահարելոյ եւ ջլատելոյ համար՝ թէ եւ ի զուր է ինչ որ անէ, եւ երբէք իւր բուն նպատակին հասնելոյ կարող չպիտի լինի:

Արդ շատ հեշտ է այս ամենը եւ այլ այսպիսիքը բաղդատելով տեսնել եւ համոզուիլ՝ թէ պապականութեան՝ Գերմանական եւ Իտալական աղգաց նրման դիրք եւ վիճակ ունի՝ Հայոց աղգն եւ եկեղեցին եւս՝ որ մի եւ նոյն Աղգի մէջ կրօնական եւ աղգային այլ եւ այլ խրաբուծիւններ տածելոյ առիթ տայ եւ անհրաժեշտ կարեւորութիւն լինի:

Քանի՜ վիհ մեծ է եւ որքան անհամեմատելի տարբերութիւնք կան ինչպէս պապականութեան հետ՝ պապականութեան տիրած աղգաց՝ եւ նոցա աղգային շահուց՝ նոյնպէս Հայոց Աղգի եւ եկեղեցւոյ մէջ:

Ինչպէս որ Գերմանացւոց եւ Իտալացւոց աղգաց մէջ հակադիրք եւ հակաաղգային մի կրօնական բուռն մարմին կայ եւ միշտ կը գտնուի նոյնպէս կան Հայոց եւ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ սեպհական կրօնական պաշտօնական մարմնոյն մէջ: Կարելի է ենթադրել՝ զի ինչ որ պապականութիւնն Գերմանացւոց եւ Իտալացւոց մէջ հակաաղգայնութեան ոգւով կնիւթէ եւ կտրամադրէ աղգութիւնքը տապալել եւ ջնջել ջանալով եւ դաժնանայ ինչ միայն պապականութեան մէջ կեդրոնացնել նկրտելով եւ երեւակայելով՝ նոյնպէս կջանան Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պաշտօնեայք՝ այս ինքն Հայոց կրօնական պաշտօնական մարմինն ընդդէմ Հայոց աղգային մարմնոյ՝ զայն օտար մի շաւղի ենթարկելով եւ իմի տարբեր եւ օտար մարմին ձուլել մղելով:

Ինչ որ պապականութիւնն կմտածէ եւ կնիւթէ Գերմանական եւ Իտալական

աղգային միութեան եւ աղգային ոգւոյ եւ շահուց դէմ, կարելի՞ եւ ներելի՞ է մտածել անգամ՝ զի ըստ այնմ՝ կխորհի եւ կնիւթէ Հայոց աղգի եւ եկեղեցւոյ կրօնական մարմինն՝ իւր համարիւն՝ համատեա՝ համաղգի հարադատ անգամոց եւ եղբարցն ընդդէմ: Երբ պապականութեան, Գերմանական եւ Իտալական աղգութեանց շահերն խիստ մեծ տարբերութիւնք եւ իրերահակառակ եւ ի միմեանց անկախ հզօր պայմաններ եւ նպատակներ ունին եւ ըստ այնմ՝ իւրաքանչիւրն գուն կգործէ եւ գիշեր եւ ցերեկ կը տքնի միթէ նոյնպէս է նաեւ Հայոց Աղգի աշխարհական եւ եկեղեցական անգամոց դիրքը՝ վիճակը՝ շահը եւ նպատակը: Այլ է Հայն եւ ո՞վ է Հայկական Ս. եկեղեցւոյ եւ Կրօնի պաշտօնեայն:

Ի՞նչ է Հայաստանեայց եկեղեցւոյ կրօնական մարմնոյ կամ պաշտօնէից գլխաւոր եւ նուիրական ջանքն եւ նրպատակն, — եթէ ոչ՝ պաշտպանել եւ յարատեւ ապահովել Հայաստանեայց եկեղեցւոյ դաւանած Քրիստոնէական կրօնը եւ Հայութիւնը կամ Հայ աղգութիւնը: Ի՞նչ է Հայաստանեայց աղգի անգամոց կամ աշխարհական որդւոց նուիրական եւ գլխաւոր ջանքն եւ նրպատակն, — եթէ ոչ՝ դաքձեալ մի եւ նոյնը՝ այս ինքն պաշտպանել եւ յարատեւ ապահովել Հայաստանեայց եկեղեցւոյ դաւանած եւ պաշտած Քրիստոնէական կրօնը եւ Հայութիւնը կամ Հայ աղգութիւնը:

Արեւմտի ի՞նչ հարկ կայ այսպիսի վիճակ ունեցող համաքրօնոյ՝ համարիւն եւ համաղգի եղբարց մէջ կղերական կամ

ւոր եղածները իմիասին եւ անհրաժեշտ կերպով մատակարարել, ըստ այսմ՝ նոքա իւրեանց պարտաւորութեանց համաձայն՝ միմեանց աջակցելով՝ կենցաղօգուտ դիտելիքներ եւ լեզուներ պարտադիր ջանիւք ուսուցանել տուած են Հայկազն մանկուղոյն: որոյ ապացոյցներ այսօր ամեն տեղ ակնյայտնի պարզ կրտեսնուին՝ ինչպէս որ միշտ եւս տեսնուած են:

Արդ ցայս վայր յայտնուած տեսութիւն եւ դիտողութիւններէն ըստ բաւականին հասկացուեցաւ որ՝ Հայոց համար Կլէրական ՎՏԱՆԳԱՅԻՆՈՐ «Հի և Դասարան»-ի-ն երեւակայելոյ ոչ հարկ կայ եւ ոչ առիթ. բաւական է որ մեր դպրոցներ՝ օտար ազգեցութիւններէն եւ օտարագործիք անձանց միջամտութիւններէն ազատ մնան, իսկ այս կամ այն անունը կրելը՝ միեւնոյն՝ համարին՝ համասեռ եւ համազգի հարապահմանց մէջ խտրութիւն ձգելոյ չափ ազգեցութիւն եւ նշանակութիւն ունենալ չէ կարող. բայց միանգամայն տեսնելով ի ներկայս մեր Ազգի ենթակայ եղած վիճակը եւ շրջապատող զանազան վերահաս ծանր հանգամանքները՝ որով ոմանք կրնկրտին Հայութեան ամուրնեցուկը եւ պաշտպանը եզոզ Կրօնը խախտել եւ Հայութիւնը վտանգի ենթարկել՝ մինչդեռ Կրօնը ջնջուելով՝ այլ եւս Հայութեան ուրիշ բան չմնար, բայց եթէ օտար-քաղաքականացեալ մի ազգի հետ ի մի ձուլուիլ, որովհետեւ քաղաքական անկախ դիրք չունենալով՝ եւ Կրօնական կապը խզուելով՝ Հայութիւնը կը մնայ անտէր եւ անօգնա-

պան՝ կամ ընդ իրր անգլու-ի մի հարմար, որով ուզէ չուզէ՝ օտարութեան պիտի հետեւի եւ ինմին անհետանայ: Եւ ահա այս սպառնալից դրից եւ վտանգի առաջըր առնելոյ համար՝ այժմ, ինչպէս եւ միշտ պէտք է մեծ ճիգ թափել եւ ինամբ տանել անշուշտ ասին մարդու Կրօն ուսուցանելոյ իւր կարեւոր պարագաներով հանդերձ, եւ այս հարկ անհրաժեշտ է ոչ միայն ճշմարիտ եւ ջերմեռանդ Աստուածապաշտութիւն ուսուցանելոյ եւ հոգեկեցոյց եւ կատարեալ մարդկութեան բարերարող առաքինասիրութեան եւ բարեգործութեանց ջերմ զգացմունքներ տարածել եւ արդիւնաւորելոյ համար, այլ եւ Հայոց եկեղեցին եւ Հայութիւնը առաւել եւս ազահոյելոյ եւ պաշտպանելոյ համար, զոր Հայոց ամեն սեռի՝ աստիճանի եւ կարգի անգամբ եւս համամտութեամբ կը աղձան եւ յաւէտ կջանան: Իսկ հաւաքակը կմտածեն նոքա՝ որք Հայ չեն, եւ Հայաստանեայց Կրօնը խախտելով՝ Հայութիւնը եւս ջնջել կնկրտին, ուստի երբ Հայոց ողջամիտ ազգայնոց եւ բանիմաց եկեղեցական պաշտօնէից Կրօնից ասո-ը զօրութեամբ և պաշտպանութեամբ զՀայութիւն դպրոցներէ սկսեալ ամեն տեղ՝ նոյն ոգւով եւ զգացմամբ վառել եւ զարգացնելը կտեսնեն, անմիջապէս կպարտաւորուին Կլէրական «Հի և Դասարան»-ի-ն գոչելով՝ պախարակել եւլն եւլն քմահաճոյ բացատրութիւններ տալով, որոց իրաւունք կրտրուէր՝ եթէ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ պաշտօնական մարմինն սի եւ նոյն նպատակով, զոր օրինակ՝ Գերմանացւոյ մէջ ներգործէր:

որ իհարկէ նոցա ազգութեան եւ ազգային շահուց ներհակ պիտի դարձունաւ եւ անշուշտ պիտի սխալուորուէին Հայաստանեայց եկեղեցւոյ անձնանուէր պաշտօնէից եւ անդամոց դէմ սպառազինութեամբ ամեն կերպով մարտնչելոյ:

Արդ ի ինիք բանիս դժուար չէ եզրակացնել նաեւ, որ Հայոց մէջ Աղեբալան Բէկ և Կարապետ Բէկ-ն երեւակայելն՝ կամ Կարապետ Բէկ-ն օտարաց արձագանք լինել կրնանակէ: Եւ կամ այսպիսի գաղափար տածել եւ տարածելն արդար օրաց և Կարապետ Բէկ-ն, ուստի մի որ լինի եւ ինչ տեսակ տեսութիւն եւս բացատրել նկրտի, իզուր կ'ընան Հայոց մէջ վտանգաւոր Աղեբալան Բէկ և Կարապետ Բէկ-ն երեւակայելոյ եւ խտրութիւն արկանելոյ համար: Եւ հակառակը խօսելով՝ եթէ լինի եւս, ո՞վ կարող է հաստատել եւ ավացուցանել՝ զի Հայոց կղերական ոգին կամ եկեղեցականք կ'ընան Հայութիւնը տապալելոյ՝ մինչդեռ այժմ Արծն (կամ Կարապետ Բէկ-ն) հարուածել անգամ ջանալն՝ իրօք եւ անշուշտ զՀայութիւն եւ Հայաստանեայց եկեղեցին կործանելոյ կառաջնորդէ: զոր ո՞վ կարող է ժխտել՝ եթէ ողջամտութեամբ եւ քաջ գիտէ Հայութեան եւ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ներկայ վիճակը եւ անհրաժեշտ պէտքը և ուսուցանել:

ԱՅՏՐԱՄ ԱՄՐԱՊԵՏ ՄԱՆՈՒՆԻ:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՆԱԾԱՅ, ՈՒՐԱՅՈՂԱՅ,
ՀԵՐՁՈՒԱԾՈՂԱՅ ԵՒ ՌԱԺԱՆԵԼՈՅ ՅԵՎԵԴ, ԵՑԻՈՅ ՀԱՅՈՅ:
(Շ-ր-ն-ի-ն-ն):

ՅՈՂ. ԻՄ:

Յոսոբէ Կարապետ Բէկ-ն
ԳԼ. 25:

(Ամբ Տեառն 908): Իննետասնորդ ամ էր Թագաւորութեան Սմբատայ Առաջնոյ՝ որդւոյ Աշոտայ արքայի Ռազրատունեաց, յորում ժամանակի քեռորդի նորա Գաղիկ Արծրունի՝ յաղագս հայրենի ժառանգութեան՝ Կախիջեան քաղաքի՝ ապստամբեալ ի նմանէ՝ զնայ յԱտրպատական բազում ընծայիւք առ ոստիկանն յուսուփ, որում հարկս հարկանէր աշխարհս Հայոց յանուն ամիրայետին՝ և Թագաւորեալ ի նմանէ ի վերայ տանն Արծրունեաց՝ կարի գծամենցոյց զոստիկանն ընդ դէմ Սմբատայ արքայի, որովք և աղմուկ և խռովութիւն յաշխարհին մեծ յոյժ: Ընդ որ զահի հարեալ արքայի և նախարարաց միաբան եղելոցն ընդ նմա՝ իբրեւ առաքին ի հաշտութիւն ընդ ոստիկանին զՅովհաննէս Աթուղիկոս բազում և մեծագին ընծայիւք՝ ևս և յուխտ խաղաղութեան, նա ընկալեալ պատուով ի վերին երեսս զՀայրապետն՝ կապէ ապա ի բանտ խաւարին՝ իբրեւ զգաւաճան օք՝ սպառնացեալ՝ տալ նմա զկարիս բազում: Իւրինքն ընդ մերումս հակառակաթու արքային Գաղիկայ և եղբօր նորա Գուրգենայ՝ որ հազարապետն էր արքայի Սմբատայ ի վերայ Հայոց աշխարհին՝ զօր մեծ գումարտակ արարեալ՝ գայ ընդ